

Muziejų edukacinės programos neįgaliesiems

Nideta Jarockienė

Įvadas

Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme, priimtame 2004 m., teigiama, kad neįgalus žmogus gali rinktis, ką jis nori ir sugeba daryti, o visuomenės pareiga – padėti jam tai pasiekti. Vienas pagrindinių šio įstatymo uždavinių yra pritaikyti aplinką neįgaliesiems žmonėms, kad pastarieji tiek viešajame, tiek asmeniniame gyvenime turėtų sąlygas ir galimybes laisvai judėti, naudotis visuomenėje teikiamomis paslaugomis, gauti reikiamą informaciją, bendrauti ir dalyvauti visose visuomenės gyvenimo srityse. Taigi neįgaliųjų socialinės integracijos modelis tampa artimesnis Europos Sąjungos šalių socialinės integracijos sistemoms. Tačiau ar Lietuvos muziejuose neįgalieji yra laukiami, ar muziejininkai žino jų poreikius, galimybes? Juk integracija yra daugiau negu socialinis reiškinys. Tai filosofija. „Pritaikius šią filosofiją realybėje, integracija suprantama kaip procesas, kurio metu būtinas bendradarbiavimas, lankstumas, daugelio tarnybų ir institucijų sąveika“ (Valenta, 2003).

Negalios kategorijos ir rūšys

Sąvoka „negalia“ – tai socialinė koncepcija, kuria siekiama atpažinti ir šalinti įvairias kliūtis, trukdančias šiems žmonėms lygiaverčiai dalyvauti visose gyvenimo srityse. Neįgaliųjų kategorijai priskiriami visi žmonės, kurie, dėl visuomenėje įsigalėjusio požiūrio, negali naudotis tomis pačiomis galimybėmis, kaip visi kiti žmonės. Todėl egzistuoja įvairios negalios kategorijos bei rūšys:

- fizinė negalia – judėjimo negalia, somatinių sutrikimų sukelta negalia;
- sensorinė negalia arba sutrikimas (aklumas, kurtumas, kalbos sutrikimas);
- protinė negalia;
- psichinė negalia.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2008 m. šalyje gyveno apie 258 tūkst. neįgalių asmenų – t.y. 7 proc. visų gyventojų. Neįgaliųjų skaičius mūsų šalyje atitinka Jungtinių Tautų Organizacijos duomenis, kad pasaulyje žmonės su negalia sudaro apie 10 procentų visų gyventojų. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, iš darbingo amžiaus asmenų 2008 m. pirmą kartą pripažinti neįgaliaisiais 26,6 tūkst. Palyginti su 2007 m., jų padaugėjo 4 procentais. Lietuvoje aktyviai veikia apie 30 neįgaliųjų asociacijų, kurios atstovauja per 105 tūkst. neįgaliųjų. Neįgaliųjų asociacijos pataria valstybės institucijoms, savivaldybėms sprendžiant neįgaliųjų problemas.

Švietimo integracijos sistema

1991 m. Lietuvoje priimtame Švietimo įstatyme teigiama, kad būtina padėti specialiujų poreikių asmeniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, įveikti socialinę atskirtį. Specialusis ugdymas teikiamas pagal visas privalomojo ir visuotinio švietimo programas. Prireikus šios programos keičiamos, pritaikomos, taip pat kuriamos specialios programos ir teikiama papildoma pagalba. Nors įstatyme numatyta, kad specialųjį ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, šiuo metu Lietuvoje integruotas ugdymas nėra paplitęs, nes stinga lėšų, visuomenė nepasirengusi priimti kitokius asmenis, pedagogai, dėstytojai nepakankamai pasirengę dirbti integruotoje klasėje, auditorijoje. Pavyzdžiui, šiuo metu Vilniuje veikia tik viena – „Vermės“ – vidurinė mokykla, kurioje neįgalūs

vaikai mokosi kartu su įprastai besivystančiais, o besimokančių suaugusių neįgaliųjų profesinėse mokyklose, kolegijose, universitetuose yra labai mažai – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2008 m. profesinėse mokyklose mokėsi 1 030, o kolegijose ir universitetuose – 763 neįgalūs asmenys.

Muziejai: įtrauktis prieš atskirtį

Muziejus yra nesiekianti pelno, vieša, nuolat tarnaujanti visuomenei bei jos tobulėjimui institucija. Tai Tarptautinės muziejų tarybos muziejaus apibrėžimo pirmasis sakiny, geriausiai iliustruojantis muziejaus pareigas visuomenei. Šiuo metu pasaulyje vis dažniau kalbama apie įtraukties politiką, kaip priešpriešą atskirtčiai. Įtrauktis – tai „buvimas kartu“, išreiškiant pagrindinį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems – ir sveikiems, ir neįgaliesiems žmonėms dalyvauti bet kokioje veikloje. „Įtrauktis – tai socialiniai santykiai, pagrįsti partnerystės principais bei skirtubių toleravimo filosofija. Įtraukties esmė ir rezultatas – visi laimi būdami drauge, t.y. neįgalieji įgyja savivertę ir pilnavertį bendravimą, sveikieji visuomenės nariai keičia savo moralines nuostatas, mokosi vertinti kiekvieną žmogų, nepriklausomai nuo jo negalios. Tačiau įtrauktis negali būti vertinama kaip priemonė. Ji yra galutinis tikslas ir vertybė (Ruškus J., Mažeikis G., 2007).

Lietuvoje edukacinei veiklai muziejuose šiuo metu skiriamas ypač didelis dėmesys. Todėl edukacinė muziejų politika turėtų būti formuojama su aiškia nuoroda į neįgalių žmonių specialiuosius ugdymosi poreikius. Nepakankamas dėmesys jų reikmėms reiškia didelės dalies žmonių diskriminaciją ir socialinę atskirtį. Europos muziejų patirtis rodo, kad būtina atsisakyti vienadienių akcijų ir renginių, bet pilnai pritaikyti informacinę ir fizinę aplinką, parengtas muziejų edukacines programas visapusiškai adaptuoti neįgalių žmonių poreikiams. Visa tai galima atlikti tik bendradarbiaujant su specialistais, tėvais, auginančiais neįgalius vaikus, visuomeninėmis organizacijomis. Muziejų, dirbančių su neįgaliaisiais, patirtis rodo, kad neįgaliųjų integracijos į muziejų ir galerijų veiklą procesas turi būti nuolatinis, ilgalaikis, pasiekiamas ir remiamas. Tai turėtų atsispindėti muziejų politikoje ir strateginiame planavime.

Programos muziejuose sensorinės negalios arba sutrikimo žmonėms

Bendra situacija

Regėjimo negalią turinčiųjų ir kurčiųjų gyvenime kultūros renginių ir meninės kūrybos netrūksta, tačiau pilnavertiškai jie gali pažinti ne visas kultūros sritis. Todėl regėjimo ir klausos negalios žmonės kuria savo specifinę, išskirtinę kultūrą. Ši tradicija yra labai įsigalėjusi.

Neregijų kultūriniam gyvenimui organizuoti penkiuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose yra įsteigti kultūros centrai, kurie buria regėjimo negalią turinčius muzikos mėgėjus, amatininkus, tautodailininkus, organizuoja meno saviveiklos būrelių veiklą, rengia švenčių, sukakčių minėjimus ir pan. Neregiai domisi ir senaisiais, Lietuvoje praktikuotais amatais, tautodaile: Vilniuje veikia keramikų būrelis, Kaune atgimė vienas iš labiausiai prieinamų neregiam – pynimo amatas. Silpnaregiai ar visai nematantys audžia, mezga, neria. Neregiai amatininkai, tautodailininkai dalyvauja įvairiose mugėse, parodose, geriausi jų jau yra tapę Lietuvos tautodailininkų sąjungos nariais. Vilniuje, Kaune, Panevėžyje veikia neregijų literatų klubai. Gyvuoja profesionalių atlikėjų choras, apie 300 akliųjų dalyvauja Pasaulio lietuvių dainų šventėse. Kultūrinį neregijų gyvenimą užpildo rengiamos įvairios šventės, meno mėgėjų festivaliai.

Kurtieji vaidina specialiuose – nekalbiniuose – teatruose pantomimos spektaklius, atlieka imitacines dainas ir pan. Šokių kolektyvas „Tyla“ ir teatro kolektyvas „Mimika“ yra įvertinti pasaulyje, tačiau pasirodymai dažniausiai vyksta reabilitacijos centruose – apsiribojama kurčiųjų bendruomene.

Programos regėjimo negalios žmonėms

Regos sutrikimai – tai regimųjų pojūčių ir suvokimų sutrikimai, kurie trukdo normaliai raidai, mokymuisi, orientavimuisi erdvėje, savarankiškam gyvenimui. Skiriami šie regos sutrikimo laipsniai: silpnaregystė (vidutinė, žymi), aklumas (su regėjimo likučiais, praktiškas, visiškas). Silpnaregis gali skaityti padidinto šrifto rašmenis arba matyti padidinto vaizdo paveikslėlius, gerai apšviestus objektus, o aklasis yra įsisavinęs aklųjų raštą. Regos sutrikimai – viena iš dažniausiai pasaulyje pasitaikančių negalios formų. Lietuvoje yra per 15 tūkst. sutrikusio regėjimo žmonių, iš jų – apie 600 vaikų. Per metus pirminis regėjimo neįgalumas pripažįstamas 300–400 žmonių. Regos negalios paliestuosius vienija Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga (LASS), kurios įskaitoje – 6 870 narių. LASS 2008 m. jungė 5 regionų centrus ir 48 filialus.

Kaip muziejui padėti akliems ir silpnaregiams lankytojams?

Labai svarbu tinkamai pritaikyti fizinę aplinką. Tai kontrastingi, aiškiai matomi įėjimai į muziejų, tinkamo dydžio šriftas, skelbiant rašytinę informaciją ir pan. Gerai sutvarkyta fizinė aplinka didina aklųjų ir silpnaregių savarankiškumą, aktyvumą, sudaro sąlygas jiems gyventi pilnavertį gyvenimą. LASS, siekdama skleisti informaciją apie tai, kaip akliesiems ir silpnaregiams turi būti pritaikoma fizinė aplinka, nuolat leidžia šiai problemai skirtus informacinius leidinius, rekomendacinio pobūdžio literatūrą. Šiuos leidinius visada galima gauti LASS struktūriniuose padaliniuose arba Lietuvos aklųjų bibliotekoje (www.labiblioteka.lt). Muziejai turėtų parengti informacinius leidinius, katalogus apie muziejų eksponatus Brailio ir padidintu raštu, įrašytas į garso juostas, CD. Sudaryti sąlygas, kad juos galėtų naudoti mokytojai, socialiniai darbuotojai parengiant moksleivius, suaugusiuosius apsilankymui muziejuose.

Ypatingas dėmesys muziejuose turėtų būti skiriamas multisensoriniam mokymuisi. Kadangi lietimas neregiam yra nepaprastai svarbus, nes jis leidžia sukaupti daugiau informacijos iš aplinkos, muziejų vadovai turi apsvarstyti, koku būdu būtų galima susipažinti su eksponatais, kurių negalima liesti. Vienas problemų sprendimo būdų – eksponatų kopijos, arba galimybė liesti pagalbinio fondo eksponatus, apsimovus plastikines pirštines. Kai negalima čiupinėti meno kūrinių originalų, galima parūpinti alternatyvių čiupinėjimui skirtų medžiagų: trijų matmenų reprodukcijų, medžiagų, iš kurių padarytas kūrinys, amatininkų, dailininkų įrankių. Galimybė liesti turi būti derinama su neperkrautu, vaizdingu komentaru. Pasakojant reikia atsisakyti techninių ir mokslinių terminų, kalbėti paprastai, išraiškingai ir konkrečiai. „Kokybiško komentaro pagrindą sudaro keturi elementai: pastabumas, atranka svarbiausių dalykų, padedančių suprasti ir įvertinti vaizdą, kalba. Pasakojant panaudokite muzikinius įrašus ir garso efektus“ (Smitas, 2008).

Kokia galėtų būti programos struktūra?

1. Adaptuota edukacinė programa akliesiems ir silpnaregiams, kurią sudarytų užsiėmimai, dailės, amatų būreliai ar studijos, renginiai.
2. Liečiamosios parodos. Akliesiems ir silpnaregiams lankytojams, susitarusiems iš anksto, muziejaus edukacijos skyrius organizuotų ekskursijas į liečiamąsias parodas, parengtas iš nuolatinių muziejaus rinkinių. Edukatoriai, kartu su rinkinių saugotojais, turėtų atrinkti eksponatus, padarytus iš įvairių medžiagų, skirtingų stilių, kuriems nekenkia, jei prie jų retkarčiais prisiliečiama. Kurti liečiamąsias parodas, kuriose būtų eksponuojamos kopijos ar pagal paveikslus sukurti taktiliniai objektai.

Užsienio muziejų patirtis

Ar aklas ir silpnaregis žmogus lankysis muziejuose, priklauso nuo daugelio veiksnių: šeimos, mokyklos, neįgaliojo realios galimybės pasiekti muziejų ir kt. Muziejų tikslas – prisidėti prie to, kad jis dalyvautų muziejaus veikloje. Prancūzijos Liono meno muziejuje, bendradarbiaujant su regos negalios žmonėmis, įgyvendinami projektai, akluosius supažindinantys su muziejaus skyriais ir kūriniais, rengiami teminių parodų ciklai, kurie yra sudėtinė kasmetinių muziejaus bendrųjų programų dalis. Šiose parodose pristatoma antikos, viduramžių, XIX a. skulptūra ir kt.

Valensjeno (*Valencienne*) meno muziejuje sukurta nuolat veikianti liečiamoji ekspozicija. Joje yra 11 skulptūrų iš muziejaus kolekcijos. Paroda parengta taip, kad akklasis galėtų savarankiškai vaikščioti po muziejų ir „apžiūrėti“ skulptūras.

Puikiai su neįgaliaisiais dirbama Didžiosios Britanijos muziejuose. Šios šalies Muziejų, archyvų ir bibliotekų taryba (strateginė organizacija, kuri dirba su muziejais, bibliotekomis ir archyvais visoje Didžiojoje Britanijoje) 1993 m. parengė ir išleido „Negalios žinyną“ (*Disability directory*, The Council for Museums, Archives and Libraries, 2001). Šiame leidinyje skatinama griauti muziejų ir galerijų neprieinamumo neįgaliesiems barjerus, akcentuojama, kad tik taip galima nugalėti socialinės atskirties problemą ir muziejams, galerijoms tapti mokymosi ir naujų pomėgių formavimosi vieta. Leidinyje pabrėžiama, kad regos negalios žmonėms muziejuose reikia prieinamos informacijos Brailio ir padidintu raštu, liečiamų eksponatų ar jų kopijų, diagramų, muziejaus planų, informacijos, įrašytos į garso juostas, CD. Ypatingas dėmesys muziejuose turėtų būti skiriamas naujoms technologijoms taikyti ir multisensoriniam mokymui. Didžiojoje Britanijoje 1987 m. parengtos rekomendacijos muziejams „Kaip dirbti su aklaisiais“, kuriose nurodoma, koks turi būti apšvietimas, anotacijų ir etikečių raidžių dydis, pateikiamas rekomenduojamas tekstų šriftas, eksponatų pristatymo metodika ir kt.

Įdomiausias pastarųjų metų tokio edukacinio darbo pavyzdys – Teito šiuolaikinio meno galerijoje įgyvendinami projektai. Šios galerijos darbuotojai savo interneto svetainėje sukūrė puslapį, skirtą akliesiems ir silpnaregiams (www.tate.org.uk/imap). Šį projektą finansavo Didžiosios Britanijos telekomas ir kai kurios kitos organizacijos. Aklieji gali atsisiųsti PDF formato bylas ir išsispausdinti reljefines paveikslų reprodukcijas, tekstą Brailio raštu. Didžiosios Britanijos neregiai turi galimybę reljefines paveikslų kopijas iš galerijos ir pasiskolinti. Silpnaregiams svetainės lankytojams siūloma animacija, smulkūs kūrinių aprašymai, spalvotos dailininkų darbų reprodukcijos, kurias ekrane galima pasididinti.

Programos Lietuvos muziejuose

Lietuvoje pirmasis į akluosius atsigręžė Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, šioje veiklos srityje bendradarbiaujantis su Kauno menininkais. Kauno paveikslų galerijoje 1987 m. surengta R. Antinio skulptūros paroda, kurios tema – aklieji. Tai buvo pirmoji paroda, kai kūrinio autorius sudarė galimybę akliesiems susipažinti su darbais juos liečiant.

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje 1996 m. surengta ir pirmoji paroda, pritaikyta neregiam ir silpnaregiams – „Šeštojo pojūčio beieškant“, vėliau – akcija „Dienos sapnai“ (2002) bei edukaciniai projektai „Grafika. Nuo raižinio iki...“ (2001), „Menas + Menas bendrauti“ (2003–2008), kuriuose lankėsi ir aklieji. Šiuo metu (2010) M. K. Čiurlionio muziejuje yra įkurta ekspozicija „Muziejus – neregiumi“, kurią jie gali matyti, lytėdami pirštų galiukais. „Atsižvelgiama tik į vienintelį regos aspektą, todėl parodos koncepcija remiasi taktiliniu principu. Etiketės rašomos Brailio raštu, grafika pristatoma ne atspaudais ant popieriaus, o klišėmis, kuriose galima užčiuopti įrėžtą, išnuodytą piešinį, vaizdą ir pan. Kūrinių siužetai pritaikyti ir suaugusiesiems, ir vaikams. Atsiskleidžia šiuolaikinio meno galimybės – atraktyvumas, žaidybiniai elementai, kai kurie kūriniai nestokoja sveikos humoro dozės. Be regos (šiuo atveju – lytėjimo) įtraukiami ir kiti žmogaus pojūčiai – klausa, uoslė, skonis (Jasevičiūtė).

Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras 1997 m. parengė muziejaus edukacinės politikos kryptis. Vienas iš svarbiausių šio centro tikslų – darbas su regos negalios žmonėmis, ypač vaikais ir jaunimu. Plėtojant šią veiklos sritį, iš pradžių ieškota galimybių pritaikyti darbui su regos negalią turinčiais žmonėmis muziejuje veikiančias parodas ir rengti tokius užsiėmimus, kuriuose jie dalyvautų ir pajustų kūrybos džiaugsmą. Iš Prancūzijos iki mūsų yra „atkeliavo“ teiginys, kad „neįgalūs asmenys ir sveikieji yra lygūs prieš popieriaus lapą ir teptuką“. Kūrybiniame procese svarbiausia jautrumas, kuris nepriklauso nuo negalios. Kai sužadinamas jautrumas meninei kūrybai ir sudaromos sąlygos saviraiškai per meną, negalia išnyksta.

Pirmaisiais darbo su regos negalią turinčiais žmonėmis metais įgyvendintas projektas „Muziejus – vaikams“ (rėmė Atviros Lietuvos fondas). Jo metu Lietuvos dailės muziejuje surengta pirmoji liečiamoji paroda „Baroko dailininko dirbtuvė“, parengti Radvilų rūmų, Vilniaus paveikslų galerijos, Taikomosios dailės muziejaus parodų garsiniai komentarai, tekstai apie eksponuojamus meno kūrinius pristatyti Brailio ir padidintu šriftais.

Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos (LASS) ir Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centro bendras siekis yra prastai reginčius ar neregius vaikus bei jaunimą sudominti kultūrinio mūsų šalies gyvenimu, papasakoti apie nuolat kintantį, naujomis idėjomis pulsuojantį meno pasaulį, padėti vaikams susipažinti su mūsų šalies meno istorija. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga yra parengusi ilgalaikę vaikų ir jaunimo meninio ugdymo programą „Pažinkime meną pojūčiais“.

2000 m. rugsėjį LASS bibliotekoje buvo atidaryta „Artesens“ asociacijos (Prancūzija) skulptūrų paroda „Nuo Lespiugo *Veneros* iki Rodeno *Mąstytojo*“. Didžiausias parodos ypatumas – kad eksponatus (iš viso dvylika garsiųjų skulptūrų kopijų) buvo galima liesti rankomis.

2002 m. lapkritį Radvilų rūmuose atidaryta tos pačios asociacijos sumanyta dailės pažinimo paroda „Pajuskime gamtą su Sezanu“. Paroda supažindino lankytojus su žymaus prancūzų tapytojo Polio Sezano (Paul Cézanne) gamtos peizažais, natūrmortais, portretais, kuriuos giliau suvokti padėjo edukaciniai žaidimai, paremti lytėjimu, garsu, skoniu, klausa.

Nuo 2004 m. pagrindinė projekto idėja – pristatyti svarbiausius Lietuvos meno reiškinius ir menininkus. Tais metais Radvilų rūmuose surengta kilnojamoji paroda „Liečiu – matau“, kuri sulaukė didelio visuomenės dėmesio ir jau penktus metus keliauja po Lietuvą. Lankytojus, turinčius regėjimo sutrikimų, paroda supažindina su trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių žymiausių Lietuvos modernaus meno tapytojų darbais. Minėtieji dešimtmečiai pasirinkti todėl, kad to meto Lietuvos Respublikos – nepriklausomos valstybės – dailė (ir visas šis laikotarpis) sudaro pamatinę mūsų tapatybės dalį. Parodoje pristatyti dailininkai formavo mūsų šalies tapybos veidą, nulėmė jos raidą.

Edukacinė paroda „Magiškas M. K. Čiurlionio pasaulis“ – ketvirtoji programos „Pažinkime meną pojūčiais“ paroda, supažindinanti su vieno iškiliausių Lietuvos dailininkų kūryba. Šįkart eksponuojami tapytojo Arvydo Pakalkos ir keramiko bei scenografo Jono Arčikausko taktiliniai darbai, sukurti pagal M. K. Čiurlionio dvylikos paveikslų ciklą *Zodiakas* (1906–1907). Pjaustyti, lipdyti ar liesti objektai, kuriuos galima liesti rankomis, yra tarpininkai tarp paveikslų ir žiūrovo, į parodą atėjusiam neregiumi jie padeda geriau suprasti M. K. Čiurlionio paveiksluose pavaizduotas žvaigždėto dangaus poetines metaforas. Gamtos šlamesiai, įvairūs garsai, balsu skaitomas tekstas, M. K. Čiurlionio muzika leidžia regėjimo sutrikimų turinčiam žmogui vaizduotės pagalba persikelti į magišką, užburiantį menininko sukurtą paveikslų pasaulį. Pojūčiai ir vaizduotė – svarbiausi pagalbininkai keliaujant po šią neįprastą parodą. Projektas skirtas ne vien sutrikusio regėjimo žmonėms, bet ir visiems kitiems – ir vaikams, ir suaugusiesiems.

Programos kurtiesiems

Klausos sutrikimai – tai sąlygiškai nuolatiniai ir pastebimi girdimojo jutimo bei suvokimo nesklaidumai, kurie nustatomi matuojant absoliučius pojūčių slenksčius (audiometrija). Yra skiriami šie klausos sutrikimų laipsniai: neprigirdėjimas (nežymus, vidutinis, žymus, labai žymus), kurtumas (praktiškas, visiškas). Taigi klausos sutrikimų diapazonas – nuo silpnos klausos iki kurtumo. Apie 30 tūkstančių Lietuvos žmonių dėl įvairių priežasčių arba visiškai negirdi, arba daugiau ar mažiau neprigirdi. Dėl kalbinio skirtumo per ilgus dešimtmečius susiformavo Lietuvos kurčiųjų bendruomenė, kurianti savitą kurčiųjų kultūrą, kuri pirmą kartą, kaip tikroji kultūra, buvo pripažinta 1965 m. Kurčiųjų kultūrą pasauliui pristatė Williamas Stokoe, Carlas Cronebergas ir Dorothy Casterline. Kurtieji turi savo kalbą, vertybes, elgesio taisykles ir tradicijas. Kurčiųjų kultūra labiausiai vertina gestų kalbą, kuri yra jų gimtoji kalba. Šią bendruomenę vienija Lietuvos kurčiųjų draugija. Lietuvos kurčiųjų sistemą sudaro apie 30 organizacijų ir įstaigų, veikiančių visoje Lietuvoje

Muziejus ir kurtieji

Tyrimai, atliekami su kurčiaisiais, rodo, jog palankiausias būdas jiems siekti išsilavinimo ir socialinės gerovės yra traktuoti kurčiuosius kaip kultūrinę ir kalbinę mažumą, kuriai reikalingos atitinkamos ugdymo sąlygos. Bendraujant su kurčiaisiais, būtina atsisakyti stereotipinio požiūrio į juos ir nelaikyti jų pažeidžiamais ar mažiau gabiais. Siekiant abipusio bendradarbiavimo, muziejai turėtų:

- Parengti programas, bendradarbiaudami su specialistais, gestų kalba, kuri yra kurčiųjų gimtoji kalba. „Kažkodėl dar sunku suvokti, kad gestų kalba kurtiesiems yra gimtoji ir tokia pat visavertė komunikacinė, kultūrinė jungtis, kaip ir kuri nors kita“ (Maciulevičiūtė, 2004).
- Pateikti kuo daugiau aiškios informacijos raštu apie tai, kas siūloma muziejuje kurtiems žmonėms.
- Gerai apgalvoti, kokie metodai bus naudojami. Būtina gerai parengti užduotis, kurios bus skiriamos, parinkti papildomą vaizdinę medžiagą, kuri padės paaiškinti tam tikras sąvokas.

Užsienio muziejų patirtis dirbant su kurčiaisiais

Žymiausiuose Europos ir pasaulio muziejuose klausos negalią turintys žmonės yra laukiami, jiems adaptuojamos visos programos, leidžiami specialūs informaciniai leidiniai. Nacionalinio jūrų muziejaus Londone projektas *Kurtieji astrologai* 1999 m. laimėjo Gulbenkiano premiją¹ muziejams ir galerijoms už „Geriausiai teikiamas paslaugas neįgaliesiems žmonėms“. Projekto partneriai – Karališkoji Observatorija, Kurčiųjų meno grupė. Projekto metu vyko aktyvi veikla muziejuje, Kurčiųjų teatro spektaklio apie kurčią 17 a. astronomą Johną Goodricke'ą pristatymas. Buvo sukurta kurčiųjų astronomų grupė, kuri ir dabar reguliariai susitinka. Projekto pavyzdys rodo, kad geriausi projektai sukuriama bendradarbiaujant su neįgaliųjų organizacijomis, menininkais. Muziejus puikiai suvokia kurčiųjų poreikius ir sudaro jiems visas sąlygas dalyvauti aktyvioje veikloje, pateikia kurčiųjų istoriją, kurią girdintys labai dažnai ignoruoja ir nesupranta.

Lietuvos muziejų patirtis dirbant su kurčiaisiais

Mūsų šalyje sistemingai su kurčiaisiais dirba tik Lietuvos dailės muziejus, kuris, rengdamas programas, bendradarbiauja su kurčiųjų visuomeninėmis organizacijomis, mokymosi centrais, mokyklomis. LR Švietimo ir mokslo ministerija 2003 m. pavasarį paskelbė konkursą suaugusiųjų mokymo projektams įgyvendinti. Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras, bendradarbiaudamas su Vilniaus kurčiųjų ir neįgirdinčiųjų reabilitaciniu profesiniu mokymo centru, sukūrė ir įgyvendino projektą „Toks aš esu“. Pagrindinis projekto tikslas – padėti klausos negalią turintiems žmonėms integruotis į visuomenės kultūrinį gyvenimą, įtraukti šiuos žmones į Lietuvos dailės muziejaus edukacinę veiklą, pristatyti meno vertybes, eksponuojamas muziejaus salėse ir saugomas fonduose, skatinti visuomenę nebūti abejingą klausos negalią turinčių žmonių kultūriniais poreikiams. Projekte dalyvavo Vilniaus kurčiųjų ir neįgirdinčiųjų reabilitacinio profesinio mokymo centro studentai ir Viešosios įstaigos „Vilniaus kurčiųjų reabilitacijos centras“ nariai. Užsiėmimai vyko Radvilų rūmuose ir Šv. Ignoto gatvėje, po atviru dangumi. Studentai dalyvavo fotografijos, tekstilės, grafikos, tapybos užsiėmimuose.

Fotografijos programos „Gatvės veidas“ praktinių užsiėmimų metu dalyviai mokėsi fotografuoti, kurti menines, panoramines, reportažines, koliažines nuotraukas, fotografavo šv. Ignoto gatvę. Buvo kuriamos fotografijos iš šv. Ignoto gatvėje surinktų daiktų.

Tekstilės programos „Gatvės koloritas“ visi programos dalyviai buvo pakviesti pasivaikščioti po šv. Ignoto gatvę, jos kiemečius, atkreipiant dėmesį į spalvinę gamą. Praktinių užsiėmimų metu, tekstilės kūrybinėje laboratorijoje iš medžiagų skiaučių buvo kuriami paveikslai, kurie vėliau buvo eksponuoti akcijos „Gatvės koloritas“ Šv. Ignoto gatvėje metu.

---

¹ **Gulbenkiano premija**, dabar vadinama ArtFund premija, yra kasmetinė premija, skiriama muziejams ir galerijoms Jungtinėje Karalystėje, kurios tikslas – skatinti muziejų ir galerijų originalumą, fantaziją ir kompetenciją.

Grafikos programa „Ruduo gatvėje“ vyko popieriaus gamybos dirbtuvėje, kur buvo kuriami objektai ir interpretacijos gatvės motyvų tema iš rankų darbo popieriaus. Tapybos programos metu vyko akcija „Atrastas ornamentas“. Ekskursijos Šv. Ignato gatvėje metu buvo ieškoma išlikusių pastatų architektūrinių detalių, ornamentų, jie fiksuojami, analizuojami, vėliau Meno pažinimo centre, piešiant akrilu ant keramikinių plytelių, buvo bandomos inkrustacijos, mozaikos technikos. Programos rezultatų pristatymas visuomenei – paroda Lietuvos technikos bibliotekoje ir jos kieme, kur įvyko įspūdingas performansas „Šviesos arkada“.

Programos muziejuose protinės negalės žmonėms

Protinė negalia – protinių gebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeltas elgesio, emocijų bei socialinės integracijos sunkumų. Pagal sunkumą intelekto sutrikimai skirstomi į nežymius, vidutinius, žymius ir labai žymius. Be pagrindinio požymio – intelekto sutrikimo – būdingas emocinis, fizinis, socialinės kompetencijos, adaptyvaus elgesio, kalbos ir kitoks neišsivystymas (Bagdonas, 1995).

Bendra situacija

Proto negalią turinčių žmonių reabilitacijos procesas yra visiškai kitoks, negu kitas negalias turinčių asmenų. Būtina prisiminti, kad protinis atsilikimas nėra susirgimas ir negali būti painiojamas su psichikos liga. Visuomenė dažnai painioja šias grupes, nematydama tarp jų esminio skirtumo. Todėl šiuo metu kuriamoje proto negalios žmonių reabilitacijos strategijoje numatoma, kad svarbiausia yra investuoti lėšas į visuomenės švietimą, kad būtų sugriauti visi mitai ir prietarai. Šių asmenų reabilitacijos procese dominuoja socialinės reabilitacijos procesas, o ne medicininė reabilitacija. Pastarajame modelyje asmenys su negalia laikomi pacientais, turinčiais asmeninių funkcinų sutrikimų, kurie riboja dalyvavimą socialinėje veikloje. Todėl siekiama asmenis su negalia izoliuoti, atskirti nuo visuomenės ir teikti finansinę paramą. Socialiniame integracijos modelyje teigiama, kad visos problemos kyla ne iš asmens neįgalumo, o iš visuomenės pusės. Socialinės integracijos idėja – neįgalieji turėtų būti pripažinti kaip teikiamos pagalbos partneriai, dalyviai, o ne vien kaip pagalbą gaunantys subjektai. Todėl į protinį atsilikimą reikia žiūrėti kaip į būklę ir akcentuoti „pedagoginių ir socialinių priemonių taikymą ir psichosocialinę adaptaciją“ (Negalios žmonės sugrįžta į visuomenę). Bendrija „Viltis“ vienija Protinės negalios žmones, jų šeimos narius, specialistus. Tai viena stipriausių Lietuvos nevyriausybinų organizacijų.

Kaip muziejui padėti proto negalią turintiems žmonėms?

Žmonės, turintys protinę negalią, dažnai yra labiausiai atstumti mūsų visuomenėje, tačiau, jei muziejai atkreips į juos dėmesį ir įtrauks į savo veiklą, tai bus naudinga ir muziejininkams, ir kitiems lankytojams. Šiandien dauguma žmonių su sunkia protine negalia, gyvena bendruomenėje ir aktyviai siekia laisvalaikio ir mokymosi galimybių. Jie visi gali gauti naudos iš įvairiapusės veiklos muziejuose ir galerijose. Tačiau būtina atsiminti, kad žmonės, turintys protinę negalią, yra individualūs, su skirtingais poreikiais ir pageidauja, kad tai būtų gerbiama. Muziejai turėtų konsultuojantis su specialistais, išsiaiškinti ir apsvarstyti proto negalios žmonių poreikius ir pageidavimus šalinant visas esamas kliūti. Proto negalios žmonės pirmiausia norėtų būti traktuojami kaip ir visi kiti (t.y. nebūti atskirti); kalbėti už save ir savo kalba, kad muziejų darbuotojai kalbėtųsi su jais, ar mokytojais, tėvais ir globotojais tų, kurie turi sunkias kompleksines negalias“ (*Disability directory for museums and galleries*, 2001).

Žmonėms su protine negalia, kaip ir daugeliui kitų lankytojų, muziejuose ir galerijose, reikia ne tik dėmesingų ir supratingų darbuotojų, bet ir galimybės patiems orientuotis muziejuje. Todėl reikia pritaikyti fizinę ir informacinę aplinką, naudojant vaizdo ir liečiamus ženklus, lengvai suprantamus simbolius, aiškiai pažymėtas linijas. Būtina išleisti specialius informacinius leidinius proto negalios žmonėms, kuriuose labai aiškiai ir nesudėtingai būtų pateikta visa reikalinga informacija apie muziejaus darbą: kaip rasti bilietų kasą, tualetą, kavinę, edukacijos klasę, kaip

naudotis liftais, kur kreiptis iškilus problemoms ir t.t. Didesnė dalis informacijos, kuri yra pateikiama muziejuje, per sudėtinga proto negaliai turinčiam žmogui, todėl būtina išleisti ir specialius leidinius, kuriuose reikėtų išspausdinti parengtus trumpus ir aiškius, nuotraukomis iliustruotus tekstus apie muziejų, kolekcijas, eksponatus. Muziejaus ir galerijos darbuotojai, siekdami įtraukti į savo veiklą proto negalios žmones, turėtų sukurti aiškia, grindžiamą konkrečiomis patirtimis mokymosi programą. „Tai žingsnis po žingsnio mokymosi galimybė, struktūrizuojama tinkamu tempu. Šie žingsniai turėtų būti nedideli, lengvai valdomi ir siūlantys pažangą“ (*Consulting Disabled People. Resource Disability Portfolio Guide*, 2004).

Edukacinių programų kokybę lemia šie veiksniai:

1. Edukatoriaus asmenybė. Jis turi:
  - a. būti asmens pagalbininkas, įkvėpėjas, padrąsintojas;
  - b. sukurti pozityvią atmosferą;
  - c. atsikratyti visų baimių ir stereotipų, kad galėtų pažvelgti į kiekvieną asmenį individualiai.
2. Turimos specialios žinios ir gebėjimai dirbti su proto negalios asmenimis.
3. Įvairių specialistų pagalba. Siekiant adaptuoti edukacines programas, būtina susitikti su specialistais, kurie supažindintų muziejaus darbuotojus su darbo su proto negalios žmonėmis specifika
4. Edukacinių programų turinio, metodų, formų pritaikymas asmens poreikiams ir galimybėms.
5. Tiesioginė patirtis, sąveika, interaktyvumas, galimybė liesti rankomis ir t.t.

Užsienio muziejų patirtis dirbant su protinę negalią turinčiais žmonėmis

Galvojant apie specialius leidinius, proto negalios žmonėms labai vertinga JAV Smitsoniano instituto (*angl. Smithsonian Institution*) patirtis. Šis institutas yra išleidęs ne vieną gerai iliustruotą vadovą po muziejų anglų kalba. Šie vadovai yra labai populiarūs ne tik tarp žmonių su protine negalia, bet mėgstami ir visų suaugusių muziejaus lankytojų, ypač ne angliškai kalbančių žmonių.

Whitechapel meno galerija (*The Whitechapel Gallery*) Londone turi įvairių programų, skirtų neįgaliesiems žmonėms. Ypač populiarūs šokio projektai proto negalios žmonėms.

Įdomūs projektai organizuojami Londono Ragedo mokyklos muziejuje (*Ragged school museum*). Tai nedidelis muziejus viename Londono rajone, kuris siekia būti bendruomenės muziejumi. Pastaraisiais metais muziejaus darbuotojai plėtotoja projektus, kurie apima ir yra prieinami visai įvairialypei bendruomenei. Ragedo mokyklos muziejus įgyvendina labai populiarią programą, kurioje aktyviai dalyvauja vaikai su protine negalia. Rengdami šias programas, muziejaus darbuotojai glaudžiai bendradarbiavo su specialistais. Darbuotojai taip pat atliko tyrimą, siekdami išsiaiškinti, kokias programas siūlo kiti muziejai ir galerijos vaikams su protine negalia. Muziejus sukūrė ir pasiūlė reguliariai veikiančią mokymosi programą moksleiviams ir suaugusiesiems. Ją sudaro istorijos klubai, ekskursijos, pasivaikščiavimai ir kūrybinės dirbtuvės. Organizuoti ir specialūs projektai, tačiau jie buvo šios plačios programos dalis.

Lietuvos muziejų programos protinę negalią turintiems žmonėms

Lietuvos muziejai neorganizuoja specialių ilgalaikių edukacinių programų proto negalios žmonėms. Išimtis – Lietuvos jūrų muziejus, kur nuo 2001 metų delfinariume vyksta edukacinė programa, kurios metu protinės negalios vaikai bendrauja su delfiniais. Pasaulyje tai vadinama delfinų terapija, kurią šiuo metu praktikuoja apie 100 medicinos centrų ir delfinariumų JAV, Izraelyje, Egipte, Vokietijoje, Olandijoje, Italijoje, Bahamų salose, Ukrainoje ir kitur. Didžiausi centrai yra JAV ir Izraelyje. Lietuvos jūrų muziejuje rengiami užsiėmimai su delfiniais nevardinami

delfinų terapija. Šie individualūs bendravimo su delfiniais seansai priskiriami edukacinėms programoms.

Praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje atlikti moksliniai tyrimai patvirtino teigiamą delfinų poveikį vaikams, turintiems autizmo sutrikimą ir Dauno sindromą. Terapijos esmė glūdi delfinų sugebėjime plėtoti ir išlaikyti žaidybinę elgseną ilgiausiai iš visų žinduolių. Per terapijos seansus delfinai su vaikais žaidžia, todėl šie labiau atsipalaiduoja. Taip lengviau įsisąmoninama nauja informacija, koncentruojamas dėmesys, lavinami bendravimo ir visuomeniškumo įgūdžiai, gerėja vaiko psichoemocinė būklė.

Programos psichinę negalią turintiems žmonėms

Psichinė negalia – tai sutrikimas, kuris paveikia smegenų funkcijas, sutrikdo mąstymą, jausmus bei bendravimą. Žmogui, sergančiam psichikos liga, sunku prisitaikyti kasdieniame gyvenime. Pagrindinės psichinės ligos yra depresija ir šizofrenija. Didžiausia problema, su kuria susiduria psichikos sutrikimų išgyvenę žmonės, yra stigmatizavimas. Tai neigiamų savybių, charakteristikų priskyrimas asmenims ar jų grupėms, lemiantis jų diskriminavimą. Socialinė stigma (etiketė) lemia ilgalaikį ir nuolatinį asmens ir jo gebėjimų nuvertinimą. Lietuvoje didžioji dalis gyventojų laikosi neigiamos nuostatos žmonių, turinčių psichikos negalią, atžvilgiu. Pastarųjų metų tyrimai rodo, kad net 56 proc. respondentų mano, jog psichikos negalią turintys asmenys negalėtų dirbti mokamo darbo. Psichikos ligonių teises reglamentuoja 1995 m. priimtas Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Šiame įstatyme teigiama, kad psichikos ligoniai turi visas politines, ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Psichikos ligoniai negali būti diskriminuojami dėl jų psichikos sveikatos sutrikimų, todėl valstybė turi sudaryti sąlygas psichikos ligoniams ugdyti, padėti jiems įgyti darbo įgūdžių, persikvalifikuoti, prisitaikyti prie visuomenės gyvenimo ir į jį grįžti. Asmuo, praeityje sirgęs psichikos liga, negali būti dėl šios priežasties diskriminuojamas.

Bendra situacija

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, 2005 metais Lietuvoje buvo apie 92,6 tūkst. psichikos neįgaliųjų. 2005 m. šalyje buvo 6,7 tūkst. psichikos sutrikimų turinčių vaikų. Negalima psichikos ligonių prilyginti protiškai atsilikusiems. Pastaraisiais metais siūloma neuropsichines ligas (šizofreniją, epilepsiją) vadinti ligomis ir nelaikyti negalia.

Lietuvoje yra įkurtas Valstybinis psichikos sveikatos centras, kurio veiklos tikslas – įgyvendinti psichikos sveikatos politiką, vykdyti visuomenės sveikatos priežiūrą, kuria siekiama mažinti gyventojų sergamumą, gerinti visuomenės ir individo psichikos sveikatą, mokyti sveikos gyvensenos įgūdžių. Šiuo metu Lietuvoje įsteigta 80 Psichinės sveikatos centrų. Psichinės negalios žmonėms atstovauja Lietuvos sutrikusios psichikos žmonių globos bendrija. Šiandien 48 savivaldybėse veikia 55 bendrijos skyriai, turintys daugiau nei 2 770 narių, iš kurių daugiau nei 2 220 – psichikos neįgalieji. Bendradarbiaujant su Valstybiniu psichinės sveikatos centru, plečiamos psichosocialinės ir socialinės reabilitacijos, užimtumo paslaugos, įrengti užimtumo kambariai 60 psichikos sveikatos centrų, socialiniame sektoriuje bendrija remia 20 įstaigų, viena iš jų – Vilniaus miesto Socialinės paramos centras. Bendrija rūpinasi ir visuomenės švietimu. 1999 m. ir 2007 m., kartu su partneriais kiekvienoje apskrityje, organizavo diskusijas „Psichikos sveikata – mūsų uždavinys“.

Lietuvoje yra įsikūrusi ir psichikos negalios žmonių bendrija „Giedra“, kuri organizuoja dienos užimtumo ir laisvalaikio, pagalbos namuose programas, rūpinasi psichikos negalios žmonių integracija į visuomenę, psichikos neįgaliesiems skirtu kompleksiniu psichosocialinės reabilitacijos paslaugų moduliu.

2000 m. Lietuvoje įkurta viešoji įstaiga „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ yra jau trisdešimt metų veikiančios tarptautinės organizacijos „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ narė. Pagrindinis organizacijos veiklos tikslas – poveikis politikai, reformuojant psichikos sveikatos priežiūros sistemą, žmogaus teisių apsaugą, kurti naujas psichikos sveikatos paslaugas, skatinti naujas

iniciatyvas, stiprinti nevyriausybinės organizacijas, veikiančias psichikos sveikatos srityje. VšĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ gavo finansavimą ir sėkmingai įgyvendino daugiau nei 60 nacionalinių ir tarptautinių projektų. Žymiausi iš jų ir susilaukę didžiausio atgarsio visuomenėje – akcijos „Kvaila bijoti atsisukusio varžteli“, „Jie nori ir gali dirbti“. Remiantis pastarosios nevyriausybinės organizacijos patirtimi, būtų galima kurti Lietuvos muziejų programas psichikos negalios žmonėms.

Muziejus ir psichikos negalios žmonės

Kaip ir kitiems negalios žmonėms, pirmiausia reikia pritaikyti fizinę ir informacinę aplinką, kuri lemtų abipusį – muziejininkų ir žmonių, turinčių psichinę negalią, – pasitikėjimą:

- Parengti trumpus informacinius leidinius arba garso gidus, kuriuose būtų pristatomas muziejus, jo paslaugos, renginiai.
- Sukurti draugišką muziejinę aplinką. Pirmiausia būtina atsikratyti visų stereotipų, todėl būtų labai veiksminga susitikti su specialistais ir pasikonsultuoti.
- Bendradarbiaujant su nevyriausybėmis organizacijomis, kurti tikslines edukacines programas.

Programos psichikos negalią turintiems žmonėms užsienio muziejuose

Analizuojant Lietuvos muziejų edukacines programas, akivaizdžiai matyti, kad psichikos negalią turintys žmonės – mažiausiai laukiama publika. Tai lėmė įvairios priežastys, tačiau viena pagrindinių – neigiamų charakteristikų priskyrimas ir nepasitikėjimas. Organizuojant edukacines programas, vertėtų atkreipti dėmesį į Didžiosios Britanijos Jorkšyro skulptūrų parko patirtį, kuris jau 25-erius metus vykdo edukacinę veiklą, todėl gerai išmano, kaip įtraukti į projektus įvairias tikslines grupes. Atvirumas ir prieinamumas – vienas Jorkšyro skulptūrų parko principų. Todėl programos organizuojamos ir psichikos negalią turintiems žmonėms, kurie *neturi galimybės patirti meną ir jo poveikį. Programų metu daugiausia dėmesio skiriama ugdyti tų žmonių pozityvų požiūrį.* (Bowman, 2004).

Kitas pavyzdys – Modernaus meno muziejus (MoMa) JAV, kuris jau kelerius metus aktyviai bendradarbiauja su visuomenine reabilitacijos agentūra „The Bridge“ („Tiltas“), įkurta prieš 55-erius metus Niujorke. Agentūra padeda psichinės negalios žmonėms, benamiams integruotis į visuomenę. Čia jie gali mokytis, dalyvauti meno terapijos užsiėmimuose, jiems teikiamos kvalifikuotos gydymo paslaugos, rūpinamasi jų būstu ir įdarbinimu. Agentūroje prieš 19 metų, vadovaujant Judith Raskin Rosenthal, buvo suburta „The Bridge“ menininkų grupė, kuri bendradarbiauja su Modernaus meno muziejumi, rengiant ir įgyvendinant meno edukacijos projektus. Kiekvienais metais 10 savaitių vasarą vyksta intensyvūs užsiėmimai muziejuje. Susitinkama su MoMa meno edukatoriais muziejuje, dalyvaujama ekskursijose, diskusijose ir kuriami darbai, įkvėpti muziejuje eksponuojamų meno kūrinių. Pasibaigus kūrybiniam darbui, parengiama paroda, kuri eksponuojama muziejuje.

Programos fizinę negalią turintiems žmonėms

Tai labai įvairios kilmės ir skirtingas pasekmes sukeltantys sutrikimai. Skiriami šie judesio ir padėties sutrikimų sunkumo laipsniai: nežymus, kai judama naudojantis papildomomis atramomis; vidutinis, kai judama tik vežimėliu; labai žymus, kai nepajėgiama savarankiškai judėti. Žmonės su fizine negalia turi įvairios formos negalių, pvz., stuburo smegenų pažeidimų, raumenų distrofiją, cerebrinį paralyžių (dažnai pasireiškiantį ir kalbos sutrikimu). Šie sutrikimai žmogų paveikti gali skirtingai: vieni žmonės gali valdyti rankas, kiti gali trumpam išlipti iš vežimėlio, todėl yra svarbu žinoti, kada, kur ir kaip jiems padėti, ir kaip su jais bendrauti.

Bendra situacija

Judėjimo sutrikimus turinčių asmenų Lietuvoje yra apie 74–75 tūkst. Iš jų sunkią negalią turi apie 54–55 tūkst. asmenų. Šiuos sutrikimus gali turėti ne tik fizinę negalią turintys asmenys, bet ir sutrikusio intelekto, sutrikusios psichikos, neurologiniai ligoniai ir pan. Daugelis mokslininkų pripažįsta, kad judėjimo negalią turintiems asmenims trūksta mokslininkų ir praktikų dėmesio. Jų problemos ir poreikiai nėra taip ryškiai išreikšti ir akcentuojami, kaip kitų negalios žmonių, nors jiems iškyla tokių pačių integracijos problemų (Pivorienė, 2001). Judėjimo sutrikimų turintys asmenys dažniausiai patiria netiesioginę diskriminaciją dėl nepritaikytos fizinės aplinkos. Lietuvoje yra apie 30 tūkst. visuomeninių pastatų ir objektų (muziejų, mokyklų, poliklinikų, ligoninių, prekybos, viešojo maitinimo, teatrų, bankų, pašto ir kitų pastatų), kurie turėtų būti pritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Tačiau tik nedidelė dalis šių pastatų yra pritaikyti neįgaliesiems, ypač judantiems vėžimėliais.

Lietuvoje yra penkios organizacijos, vienijančios suaugusius judėjimo negalią turinčius asmenis. Žymiausias iš jų dvi – Lietuvos neįgaliųjų draugija (LND) ir Lietuvos žmonių su negalia sąjunga (LŽNS). Lietuvos neįgaliųjų draugija – viena didžiausių nevyriausybinų organizacijų Lietuvoje, 2008 metais vienijusi daugiau kaip 3,5 tūkst. fiziškai neįgalių žmonių ir jų artimųjų. Pagrindinį organizacijos tikslą – atstovauti ir ginti neįgaliųjų pilietines, socialines ir ekonomines teises, skatinti lygias galimybes – įgyvendina LND asocijuotos narės visoje Lietuvoje bei Lietuvos neįgaliųjų draugijos centras, esantis Vilniuje.

Lietuvos žmonių su negalia sąjunga (LŽNS) – savanoriška, nepriklausoma, nepolitinė visuomeninė organizacija, jungianti organizacijas, dirbančias žmonių su negalia integracijos srityje. Organizacija jungia 15 asocijuotų narių įvairiuose Lietuvos miestuose bei rajonuose ir 4 viešąsias įstaigas. 2007 m. LŽNS priklausė 9,5 tūkst. žmonių, iš jų – 8,5 tūkst. žmonių su įvairia fizine negalia.

Muziejai ir fizinės negalios žmonės

Vienas iš svarbiausių reikalavimų šiuolaikiniam muziejui – fizinės aplinkos pritaikymas. Todėl muziejų ir galerijų personalui reikia mokytis identifikuoti ir pašalinti fizines kliūtis, kurios nėra visuomet lengvai atpažįstamos. Dabar daugelis muziejų įrengia naujas, šiuolaikiškas ekspozicijas. Ar jas įrengiant galvojama apie fizinę negalią turinčius žmones? Rengiant parodas reikėtų pagalvoti, kokiam aukštyje kabės etiketės, kompiuteriniai terminalai, anotacijos, kokio aukščio bus ekspozicinės vitrinos. Nemanykite, kad žmonės, turintys judėjimo negalią, atvykę į muziejų, nejudės. Jie taip pat norės apžiūrėti visus juos dominančius eksponatus, lengvai pereiti iš vienos salės į kitą, iš vieno aukšto į kitą. Statūs laiptai, dideli atstumai, sunkios ir siauros durys, netinkamame aukštyje sumontuota kompiuterinė įranga salėse trukdo judėjimo negalios žmogui – jis jaučiasi nereikalingas, suteikiantis bereikalingų rūpesčių. Būtina užtikrinti, kad erdvės, skirtos judėjimo negalios žmonėms, būtų prieinamos, neužstatytos. Žmonėms, turintiems judėjimo negalią, reikia tikslios informacijos apie aplinką ir kliūtis, su kuriomis jie susidurs, ir kaip jas bus galima išspręsti. Tai turėtų būti informacinis leidinys, kuriame, pavyzdžiui, būtų nurodyti atstumai, pagrindinių pastatų ir salių išdėstymas, ar yra pakankamai poilsio ir sėdėjimo vietų ir kur jos yra, automobilių stovėjimo vietos, ar pritaikyti tualetai ir t.t. Visada malonu matyti Skandinavijos muziejuose mobilies kėdutes, kurias gali pasiimti keliaudamas po muziejaus sales. Tuo tarpu mūsų muziejuose labai dažnai nepagalvojama apie tuos, kurie turi judėjimo negalią ar sutrikimų. Dažnai pagyvenę žmonės salėse net neturi kur atsisėsti. Geras aplinkos dizainas leidžia ir suteikia žmonėms gerų emocijų ir pasitikėjimo.

Programos muziejuose fizinę negalią turintiems žmonėms

Žymiausi Europos ir pasaulio muziejai pritaikyti fizinės negalios žmonių poreikiams. Juose sukuriama abipusį pasitikėjimą ir bendradarbiavimą skatinanti tokia aplinka. Pavyzdžiui, Luvro muziejuje, fizinę negalią turintys žmonės kviečiami dalyvauti ekskursijose ir seminaruose. Informacijos apie tai jie gali rasti internete ar įsigyti specialius informacinius leidinius muziejuje.

Tai skirtingos programos vaikams ir šeimoms, suaugusiesiems. Auditorijoje, kurioje vyksta paskaitos, simpoziumai, filmai ir koncertai, dešimt vietų skirta lankytojams invalidų vežimėliuose. Taip pat ten yra keturiolika elektros lizdų elektriniams vežimėliams prisijungti.

JAV parengtas leidinys „Kiekvienas laukiamas: žmonių su negalia aktas ir muziejai“ (*Everyone's welcome. The Americans with disabilities act and museums*, 1998), kuriame galima rasti informacijos, kaip pritaikyti muziejų fizinės negalios žmonėms – koks turi būti ekspozicinių vitrinų aukštis, kaip turi būti įrengiami kompiuteriniai terminalai, kaip suprojektuoti patogią ekspozicinę erdvę.

Monrealio vaizduojamosios dailės muziejuje visos galerijos ir tarnybos yra pasiekiamos vežimėliais. Savanoriai gidai ir edukatoriai yra pasirengę dirbti su grupėmis žmonių, turinčių fizinę negalią. Parengta įvairiapusė ir lanksti programa „Pasidalykime muziejumi“. Užsiėmimo temas gali siūlyti ir patys lankytojai. Pranešus savo pageidavimus, muziejaus darbuotojai susitinka su būsima lankytoju, aptaria vizito tikslus. Visi užsiėmimai vyksta prisitaikant prie kiekvieno žmogaus poreikių. Reikalui esant, jeigu yra tokių žmonių, kurie juda pamažu, užsiėmimas gali vykti lėtesniu tempu, pratęsiant buvimo muziejuje laiką. Jeigu žmogui reikia individualaus dėmesio, jam pasiūlomas individualus vadovas. Pritaikant fizinę aplinką, Lietuvos muziejuose vyrauja vienkartiniai veiksmai, stokojama vieningų ir aiškių aplinkos pritaikymo standartų. Labai dažnai tai daroma atmetinai, tik dėl to, kad tam buvo skirtos lėšos ir tą reikėjo padaryti. Bet ar fizinę negalią turintis neįgalus žmogus naudosis tokia įranga, kuri yra įrengiama muziejuje, niekas nesidomi. Muziejų pritaikymas turi būti atliekamas kompleksiskai – pritaikant fizinę aplinką, mokymo programas, medžiagą bei bazę, atitinkamai parengiant darbuotojus. Ir tik tada mes galėsime teigti, kad muziejai pritaikyti judėjimo negalią turintiems žmonėms.

Apibendrinimas

Analizuojant Lietuvos muziejų edukacinę veiklą, akivaizdu, kad neįgalūs žmonės yra ta visuomenės grupė, kuriai labiausiai trūksta dėmesio. Užsienio muziejų patirtis rodo, kad, norint, kad neįgalūs žmonės lankytųsi muziejuje, būtinas ilgas, kruopštus ir pasiukojamas darbas, kuris bus sėkmingas tik tada, kai bus dirbama drauge su neįgaliųjų visuomeninėmis organizacijomis, kurios pajėgios padėti muziejams sukurti ir įgyvendinti tikras muziejų pritaikymo neįgalių žmonių poreikiams programas.

Idomią įžvalgą apie įgalumą ir neįgalumą pateikė Edie'is Weineris ir Arnoldas Brownas (Weiner, Brown, 2008, p. 36): „Jei suskaičiuosime visus, kenčiančius nuo antsvorio ar astmos (didžiausios pasaulio epidemijos), kūdikių susilaukusias ar besilaukiančias moteris, sportininkus, patiriančius įvairiausių nuolatinių skausmų, žmones, kurie kada nors buvo susilaužę ranką ar koją, kamuojamus riešo ar alkūnės skausmų, nervų ligų aukas, senstančiuosius, žmones, varginamus nugaros skausmų, artrito, streso ir depresijos, turinčius regėjimo, klausos ar judėjimo sutrikimų, tikrai suprasime, kad nugyventi gyvenimą vienu ar kitu tarpsniu nebūnant fiziškai pažeidžiamam – reta gyvenimo dovana“. Autoriai pateikia dizainerių posakį: „Kai projektuoji neįgaliajam, projektuoji visiems“.

Peršasi esminė išvada – projektuojant muziejus, jų ekspozicijas ar edukacines programas, jas iš anksto reikėtų projektuoti neįgaliesiems. Sveikiesiems jos juo labiau tiks, o dažnai bus ir žymiai įdomesnės, negu būtų taikomos tik sveikiesiems.

Užduotis. Muziejus neįgaliesiems

Tikslai: Atlikę užduotį dalyviai gebės:

- įvertinti muziejaus prieinamumą neįgaliesiems;
- numatyti priemones padaryti muziejų prieinamesnį neįgaliesiems.

Užduoties aprašymas

1. Įvertinkite muziejaus prieinamumą neįgaliesiems.

Eil.Nr.	Kriterijai	Taip	Ne
1.	Į muziejų galima patekti su vežimėliu.		
2.	Muziejuje yra įrengti liftai arba keltuvai neįgaliesiems.		
3.	Etiketės ir aiškinamieji užrašai išdėstyti taip, kad juos galėtų matyti (pasiekti) žmonės, sėdintys vežimėlyje.		
4.	Muziejaus ekspozicijose galima laisvai judėti su vežimėliu.		
5.	Etiketės užrašytos pakankamai dideliu šriftu, kurį gali įskaityti ir blogiau matantys.		
6.	Aiškinamieji tekstai yra kelių lygių: sudėtingesni, norintiems labiau pasigilinti, ir paprasti, nesunkiai suvokiami.		
7.	Muziejus turi gidų, kurie gali vesti ekskursijas arba teikti paaiškinimus kurtiesiems.		
8.	Muziejaus ekspozicijų salėse ir vestibuluose yra kėdžių, suolų, ant kurių gali pasiilsėti vyresnio amžiaus, neįgalūs ar tiesiog pavargę lankytojai.		
9.	Muziejus turi bent vieną specializuotą edukacinę programą neįgaliesiems.		
10.	Ruošdami edukacines programas, visada atsižvelgia ir į neįgaliųjų poreikius.		
11.	Muziejus ruošia savo ekskursijų vadovus ir edukatorius dirbti su neįgaliaisiais.		
12.	Muziejus tariaisi su neįgaliųjų organizacijomis dėl muziejaus prieinamumo ir edukacinių programų rengimo.		

Jeigu Jūsų atsakymuose dominuoja atsakymas „Taip“, muziejus yra draugiškas neįgaliesiems, jei daugiau „Ne“, muziejui reikia permąstyti savo poziciją neįgaliųjų atžvilgiu.

2. Situacijos gerinimas. Pasikvieskite į muziejų atstovus iš neįgaliųjų organizacijų ir aptarkite:
- kokių priemonių reikėtų imtis, norint padaryti muziejų prieinamesnį neįgaliesiems;
  - kaip reikėtų adaptuoti esamas edukacines programas, pritaikant jas neįgaliųjų poreikiams;
  - kokias specialias edukacines programas galima būtų paruošti neįgaliesiems.

Literatūra

- Bagdonas, A., 1995. Sutrikimų klasifikacija. Vilnius
- *Consulting Disabled People. Resource Disability Portfolio Guide*, 2004. London
- *Disability directory for museums and galleries*, 2001. The Council for Museums, Archives and Libraries. London
- *Everyone's welcome. The Americans with disabilities act and museums*, 1998. Prepared for the American Association of museums, Washington: DC
- *Inclusive Information. Resource Disability Portfolio Guide*, 2003. London

- Jasevičiūtė, V., 2010. *Muziejus – neregiiui*. [interaktyvus]. Prieiga: <http://www.muziejai.lt> [žiūrėta 2010-02-10]
- Learning to Listen Consulting children and young people with disabilities. Produced by: Development Dialogue Team. London.
- Maciulevičiūtė, K., 2004-04-09. *Kurčiųjų muzika*. Literatūra ir menas. Nr. 1996
- *Mano teisės*. [interaktyvus]. Prieiga: <http://www.manoteises.lt> [žiūrėta 2010-02-23]
- Muceniekas, G., 2003. *Negalios etiketas: bendravimas su žmonėmis, turinčiais negalią*. Vilnius
- *Negalios žmonės sugrįžta į visuomenę, 1997*. Vilnius: Viltis
- Pivorienė, J., 2001. *Judėjimo negalią turinčių žmonių socialinė integracija*. Vilnius
- *Rethinking Disability Representation in Museums and Galleries*, 2008. Research Centre for Museums and Galleries (RCMG). Department of Museum Studies University of Leicester
- Ruškus J., Mažeikis G., 2007 . *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas*. Šiauliai: ŠU
- Ruškus, J., 2002. *Negalios fenomenas*. Šiauliai: ŠU
- Smitas, R. D., 2008. *Komentaro taikymas muziejuose*. Menas anapus regėjimo. II dalis. Vilnius
- Valenta Alvydas. *Noriu būti gyvenimo dalininkas*, V., 2003
- Weiner, E, Brown, A. 2008. *Ateities įžvalga. Kaip vadovautis nuojauta permainų laikais*. Vilnius: Tyto Alba.

